

І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Я. Олійник, член-кор. НАПН України, д-р екон. наук,
декан географічного факультету

ГЕОГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТУ – 80

Висвітлено основні віхи становлення географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Розглянуто історію створення факультету, внесок основних науковців-співробітників у його розвиток, значення наукових досліджень. Розкрито історію заснування кафедр географічного факультету, визначено роль та місце факультету в сучасному освітньому й науковому процесі.

Ключові слова: географічний факультет, дослідження, навчальний процес, викладачі, практики.

Освещены основные вехи становления географического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Рассмотрена история создания факультета, вклад основных научных работников-сотрудников в его развитие, значение научных исследований. Раскрыта история создания кафедр географического факультета, определены роль и место факультета в современном образовательном и научном процессе.

Ключевые слова: географический факультет, исследование, учебный процесс, преподаватели, практики.

The main objectives of the Geography Faculty of the Taras Shevchenko National University of Kyiv development have been highlighted. The history of the Faculty foundation, the contribution of the major scientists and staff in its development, the importance of scientific research have been maintained. The article reveals the history of the foundation of the Geography Faculty departments, determines the role and place of the faculty in the modern scientific and educational process.

Keywords: Geography Faculty, research, educational process, teachers, practice.

У 2013 році виповнюється 80-й день народження географічного факультету, хоча фізична географія в Київському університеті була введена в навчальні плани з перших років його існування. На фізико-математичному відділі філософського факультету було створено кафедру фізики і фізичної географії. В перші роки курс фізичної географії читали професори В.П. Чехович та Е.А. Кнорр. В цьому курсі головна увага була звернута на метеорологію, а викладання в цілому мало геофізичний напрям.

Викладачі університету вже у перші роки його існування розпочали роботи по вивченню природних умов України. Ці дослідження вели не тільки географи, а також й біологи та геологи.

Протягом 1834–1841 рр. географічні дослідження у Волинській, Київській, Подільській та Херсонській губерніях проводив викладач університету А.Л. Андржейовський. Його роботи мали в основному геоботанічний напрям, але він вивчав також рельєф, геологічну будову, ґрунти та тваринний світ. Він виділив у межах Волині дві частини: західну, де поширені осадові гірські породи, та східну, де часто зустрічаються граніти.

З 1836 по 1842 р. в Київському університеті працював відомий геолог і мандрівник Е.К. Гофман. Він брав участь в кругосвітній подорожі (1823–1826 рр.), вивчав рельєф і геологічну будову Прибалтики та Криму. Працюючи в Київському університеті, Е. К. Гофман проводив дослідження на території Київської, Таврійської та Чернігівської губерній. Перейшовши до Петербурзького університету, він брав активну участь в роботі Російського географічного товариства, очолюючи експедицію на Північний Урал. Найдовший льодовик Уралу зветься тепер льодовиком Гофмана.

Крім фізичної географії та метеорології, в 40–50-х роках XIX століття в університеті читався курс ботанічної географії, що його викладав професор Р.Е. Траутфеттер – член Російського географічного товариства, курс геодезії і способів визначення географічного положення викладали В.Ф. Федоров та І.І. Федоренко.

Викладачі університету готували підручники та навчальні посібники. Професор фізики і фізичної географії М.І. Талізін опублікував в 40–50-х роках XIX ст. три видання підручника з математичної та фізичної географії для гімназій.

Професори і викладачі природничих кафедр Київського університету займалися вивченням природи й економіки України. У 1851–1864 рр. при університеті існувала "Комісія для опису губерній Київського учбового

округу", що мала чотири відділи: географічний, природничо-історичний, промисловий і статистичний. Найбільш продуктивно комісія працювала в перші роки (1851–1854 рр.), коли було проведено 18 наукових засідань і видано три томи її "Праць". Останній, четвертий, том "Праць" був виданий у 1861 р. Більша частина опублікованих членами комісії статей була присвячена флорі, фауні, мінералогії, геології та статистиці України.

Отже, із заснуванням Київського університету пов'язаний початок серйозної наукової роботи в Києві, спрямованої, головним чином, на вивчення історії, археології, природи й географії України.

У 1855 р. в Київському університеті була заснована метеорологічна обсерваторія, яка згодом стала центром дослідження клімату місцевого краю і відіграла значну роль в розвитку метеорології та кліматології в Україні.

Для вивчення губерній Київського учбового округу в другій половині XIX ст. в геологічному, ботанічному, зоологічному, географічному і статистичному відношеннях було створено комісію, переважно із числа професорів Київського університету, яка протягом кількох років щорічно проводила експедиційні дослідження. Найактивнішу участь в цих роботах брали професори К.М. Феофілактів, Р.Е. Траутфеттер, К.Ф. Кесслер, О.С. Рогович та ін. В цій комісії працював також відомий статистик Д.П. Журавський, праці якого мали економіко-географічний напрям.

В результаті робіт комісії було зібрано цінний фактичний матеріал про природні умови і господарство, узагальнений в монографії "Описание губерний Киевского учебного округа". Ці роботи були першою спробою комплексного вивчення території південного заходу Європейської Росії.

Викладачі Київського університету брали участь в експедиційних дослідженнях інших районів країни. Геоботанік І.Г. Борщов в 1857 р. працював в експедиції під керівництвом М.О. Северцова, яка досліджувала Приаралля і розробив для цього району першу схему фізико-географічного поділу.

Важливу роль у вивченні природних умов України відіграло Київське товариство дослідників природи, створене при Київському університеті в 1869 р. Товариство, об'єднавши кращі наукові сили Києва, систематично обговорювало наукові доповіді, допомагало організовувати наукові дослідження, видавало свій журнал, популяризувало природничі науки серед широких кіл населення. В "Записках" товариства публікувалися наукові праці з геології, метеорології, ботанічної географії,

зоогеографії, геоморфології та фізичної географії. Серед лекцій, що їх читали члени товариства для населення, важливе місце належало лекціям з фізичної та математичної географії.

В 70–80 роках минулого століття значного розвитку в Київському університеті набула метеорологія та кліматологія. Одна з головних причин, що сприяла розвитку цих галузей науки, полягала у практичному використанні метеорологічних даних, в першу чергу в сільському господарстві. В цей час в Київському університеті працював відомий фізик і метеоролог член-кореспондент Російської Академії наук, професор М.П. Авенаріус, який читав курс метеорології та очолював метеорологічну обсерваторію університету. Йому належать важливі праці, присвячені вивченню клімату Києва, методиці метеорологічних спостережень та їх обробці. М.П. Авенаріус створив київську школу метеорологів, з якої вийшли відомі вчені, які внесли значний вклад в загальний розвиток метеорології, особливо у вивчення погодних процесів і клімату України (О.В. Клосовський, К.М. Жук, Р.М. Савельєв, Й.Й. Косоногов).

О.В. Клосовський після закінчення в 1869 р. Київського університету вивчав кліматичні умови Києва. В 1874 р. він опублікував працю "Некоторые данные по климату Киева", а в 1875 р. – "Ход метеорологических элементов в Киеве". Ці наукові праці дозволили О.В. Клосовському одержати право на читання лекцій з метеорології в Київському університеті, а також дістати рекомендацію від Ради університету на читання публічних лекцій з питань фізичної географії. Пізніше О.В. Клосовський став організатором магнітно-метеорологічної обсерваторії та мережі метеорологічних станцій південного заходу Росії. Він є автором наукових праць про грозову діяльність і зливи на півдні України, про кліматичні особливості Чорноморського узбережжя, а також автором підручників з метеорології, геофізики та фізичної географії.

З 1878 р. в університеті почав працювати К.М. Жук, який, крім роботи на кафедрі фізики, виконував основні спостереження на метеорологічній обсерваторії і керував їх обробкою. Великий вклад зробив К.М. Жук у вивчення теплового режиму ґрунту, снігового покриву і води в Дніпрі, в численних ставках і озерах. Для цього він розробив методику спостережень і безпосередньо брав участь у дослідженнях. О.І. Восейков назвав праці К.М. Жука з питань теплового режиму Дніпра зразковими і закликав метеорологів Росії йти за прикладом киян. Важливе місце в науковій діяльності К.М. Жука посідають дослідження шкідливих метеорологічних явищ – гроз, злив, граду і градобой, ожеледі, паморозі, льодової дощу. Досліджуючи їх, він звертав велику увагу на їх походження, висвітлював економічну шкоду, якої вони завдають окремим галузям господарства.

У 1887 р. з Москви до Києва переїхав і одразу ж приступив до організації метеорологічних і актинометричних досліджень Р.М. Савельєв. Він наполегливо пропагував спостереження над сонячною радіацією, виконав ґрунтовні праці з питань теорії психрометра, встановивши залежність психрометричної постійної від форми і розмірів резервуарів термометра, а також від величини покриття термометра батистом.

Значну роль у вивченні географії, етнографії і в статистичному дослідженні правобережної України відіграв створений у 1873 р. в Києві Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Число його членів за три роки діяльності (1873–1875 рр.) зросло з 102 до 190. Активними діячами Південно-Західного відділу товариства були викладачі університету М.П. Драгоманов, М.І. Зібер, В.Б. Антонович та інші. У 1874 р. відділ органі-

зував одноденний перепис населення Києва, матеріали якого було оприлюднено. Були видані два томи "Записок" відділу, що містять цікавий статистично-етнографічний та інший матеріал, "Исторические песни малорусского народа" у двох томах, підготовлені М.П. Драгомановим і В.Б. Антоновичем, етнографічні збірники тощо.

У Київському університеті кафедра фізичної географії розпочала активну діяльність з 1891 р., коли Рада університету обрала П.І. Броунова професором фізичної географії. Зміцненню авторитету Броунова в наукових колах сприяли його блискучі праці з питань синоптичної та загальної метеорології, а також з фізичної географії. Значну роль відіграв особистий контакт Броунова з вченими різних країн, що сприяв безпосередньому обмінові думками по цілому ряду питань. Керуючи кафедрою фізичної географії, проф. Броунов читав фізичну географію, метеорологію і земний магнетизм, а також був директором метеорологічної обсерваторії.

Одразу ж по приїзді до Києва П.І. Броунов був обраний членом Київського товариства дослідників природи і брав участь в його роботі. Серед опублікованих в "Записках" товариства наукових праць Броунова ми зустрічаємо статті про грози, чорні бурі, про метеорологічні прилади та причини їх помилок. Багато його наукових праць було надруковано в "Метеорологическом вестнике" і "Университетских известиях".

У 1892 р. Броунов організує Придніпровську мережу метеорологічних станцій, ставлячи перед нею завдання виконання широкої програми спеціальних агрометеорологічних спостережень і всебічного вивчення клімату України.

П.І. Броунов намагався поширити агрометеорологічні спостереження, що були організовані на Придніпровській метеорологічній мережі, на всю територію Росії. Для цього він складає "Проект объединения сельскохозяйственных метеорологических наблюдений в России и деятельности Метеорологического бюро Ученого комитета Министерства земледелия". Великою заслугою Броунова є організація видання місячних бюлетенів метеорологічної обсерваторії та обмін ними з головними метеорологічними і геофізичними обсерваторіями окремих країн.

У 1895 р. Броунов виїхав з Києва до Петербурга для організації бюро з сільськогосподарської метеорології в Департаменті землеробства, який очолювався П.А. Костичевим.

У 1896 р. П.І. Броунов вперше організовує на Всеросійській виставці в Нижньому Новгороді станцію нового типу – сільськогосподарську метеорологічну станцію, що відіграла важливу роль у розгортанні агрометеорологічних досліджень не тільки в Росії, але й за кордоном.

Під час роботи в Київському університеті П.І. Броунов сформулював основні положення нової наукової дисципліни – сільськогосподарської метеорології. Він справедливо вважається одним з основоположників агрометеорології.

П.І. Броунов був автором підручників із загальної фізичної географії. Значну увагу він приділяв питанням будови і загального вигляду земної кулі, з яких опублікував в "Университетских известиях" низку статей. Лекції професора Броунова, за свідченням його вихованців, відзначалися високим науковим рівнем.

Поряд з розвитком метеорології та кліматології в Київському університеті ще в дореволюційний період успішно розроблялися питання загальної фізичної географії, палеогеографії та геоморфології.

Важливу роль у розвитку цього напрямку відіграла багаторічна наукова діяльність П.А. Тутковського. Закінчивши в 1882 р. Київський університет, П.А. Тутков-

ський в перший період своєї роботи – до 1895 р. – займався переважно геологічними дослідженнями. Згодом він виявив значний інтерес до вивчення палеогеографічних умов четвертинного періоду, рельєфу та фізико-географічних умов.

В 1911 р. за пропозицією професорів Д.М. Анучина і О.П. Павлова він подав до Московського університету працю про викопні пустині північної півкулі, за яку йому присудили ступінь доктора географії. В цей же час він починає читати в Київському університеті курс лекцій з фізичної географії. У вступній лекції про завдання і межі географії, опублікованій в 1914 р., П.А. Тутковський, розглянувши існуючі погляди на предмет географії, писав: "Завданням географії залишається пізнання Землі в її цілому, вивчення лику Землі в його сучасному стані, в усіх його областях (вивчення літосфери, гідросфери, атмосфери і біосфери) з точки зору розподілу сучасних фактів і явищ в просторі та їх генезису".

На основі кропітких польових досліджень П.А. Тутковський друкує низку праць з геоморфології та фізичної географії Полісся. Особливий інтерес має його праця "Зональність ландшафтів і почв в Волинській губернії" (1910 р.), в якій автор торкається однієї з основних, ще мало розробленої тоді проблеми фізичної географії – зональності ландшафтів. П.А. Тутковський розробив і обґрунтував своєрідну гіпотезу еолового походження лесу.

Великий вклад в розвиток картографії вніс відомий математик, професор Київського університету Д.О. Граве, який в 1896 р. опублікував важливу працю про картографічні проекції.

Після від'їзду з Києва професора П.І. Броунова в 1895 р. викладання метеорології та керівництво метеорологічною обсерваторією було доручено Й.І. Косоногову.

Професор Й.І. Косоногов протягом 20 років завідував кафедрою фізичної географії, читаючи лекції з метеорології і фізичної географії. В 1914–1916 рр. він читав фізичну географію на курсах підвищення кваліфікації вчителів-географів Києва.

До 1902 р. проф. Косоногов керував Придніпровською метеорологічною мережею. Згодом він передав її політехнічному інституту, де з 1900 р. К.М. Жук організував сільськогосподарське науково-дослідне поле, що стало полігоном для проведення агрометеорологічних спостережень.

Й.І. Косоногов був ініціатором видання сільськогосподарського бюлетеня Київської метеорологічної обсерваторії, а також окремого видання відомостей про стан цукробурякових плантацій. У своїх наукових дослідженнях Й.І. Косоногов приділяв значну увагу метеорологічним і агрометеорологічним питанням, висвітлюючи річний та сезонний хід тривалості сонячного сьйва, інтенсивність нічного випромінювання, а також залежність розвитку цукрових буряків та їх урожаю від температури і вологості повітря, опадів, хмарності та інших метеорологічних елементів.

У дореволюційний період Київський університет не готував географів, хоча фізична географія як предмет була введена в учбові плани і викладалася з перших років існування університету. Вчені Київського університету в особі М.П. Авенаріуса, О.В. Кловського, К.М. Жука, П.І. Броунова, П.А. Тутковського, Й.І. Косоногова та ін. внесли значний вклад в розвиток вітчизняної географії.

У 1917 р., після повалення самодержавства, професори університету П.А. Тутковський, В.І. Лучицький, О.В. Фомін, М.В. Довнар-Запольський та деякі інші організували в Києві Географічний Інститут. Директором його було обрано проф. П.А. Тутковського. Інститут готував викладачів географії для середніх учбових закла-

дів, а також географів-дослідників. У 1919 р. Інститут було приєднано до університету.

Згідно з постановою ЦВК, колегія Наркомосвіти УРСР ухвалила з вересня 1933 р. відкрити в Києві на базі Інституту професійної освіти та Фізико-хіміко-математичного інституту університет у складі 6 факультетів: фізико-математичного, хімічного, біологічного, геолого-географічного, історичного та літературно-мовного.

У передвоєнному 1940 р. університет дав країні 106 біологів, 83 філологів, 70 юристів, 67 істориків, 40 фізиків і математиків, 34 геологи, 32 географи, 14 хіміків та 11 лінгвістів.

З наближенням німецько-фашистських військ до Києва за рішенням уряду почалось евакуація устаткування найважливіших промислових підприємств, науково-дослідних і культурно-освітніх закладів. Евакуювався і колектив Київського державного університету. Найцінніше науково-лабораторне устаткування було вивезене до Уфи і Кзил-Орди. У Харкові на базі місцевого університету мав розгорнути роботу і Київський університет. Але німецько-фашистські загарбники, маючи значну перевагу в силах і засобах, у вересні вже загрожували Харкову. Почалась друга евакуація. Професорсько-викладацький склад і студенти Київського та Харківського університетів виїхали до Кзил-Орди. Протягом жовтня–грудня 1941 р. продовжувалась евакуація цих двох вузів. Згідно з рішенням Радянського уряду евакуйовані Київський та Харківський університети тимчасово об'єднувались. На їх базі був створений Об'єднаний український державний університет (ОУДУ). Ректором призначався О.М. Русько.

В Київському університеті географічний факультет як відділення в складі геолого-географічного факультету розпочав роботу у 1933 році на базі трьох кафедр: фізичної географії (зав. – проф. В.І. Юденич); економічної географії (зав. – акад. К.Г. Воблий); геодезії та картографії (зав. – проф. В.Г. Леонтович).

Географічний факультет як самостійний підрозділ організувався в Київському університеті в 1944 році. Педагогічну і наукову роботу в різні роки на факультеті вели: академіки АН УРСР К.Г. Воблий, М.М. Паламарчук, П.С. Погребняк, П.А. Тутковський; члени-кореспонденти АН України О.М. Маринич, Б.А. Пишкін; професори М.М. Белонін, Д.І. Богорад, П.І. Броунов, Н.Б. Вернандер, П.В. Волобой, Л.М. Горев, А.Г. Григоренко, О.Т. Діброва, Б.Ф. Добринін, П.К. Заморій, А.П. Золовський, Л.М. Корецький, Й.І. Косоногов, Ю.М. Кошик, Г.О. Кривченко, В.І. Крокос, В.Г. Леонтович, Б.Л. Лічков, К.Т. Логвинов, Л.Л. Малишева, І.В. Мельчук, І.Ф. Мукомель, В.О. Назаров, П.К. Нечипоренко, М.Д. Пістун, І.К. Половко, В.П. Попов, С.П. Пустовоїт, В.І. Пелешенко, І.М. Рослий, Л.І. Сакалі, В.М. Сердюков, І.М. Соколовський, А.С. Харченко, В.М. Червинський, М.І. Щербань, В.І. Юденич, В.М. Юрківський та багато інших.

У 1949 р. були створені кафедри: геоморфології та палеогеографії, метеорології та кліматології, гідрології суші. У 1976 р. кафедра гідрології суші отримала назву гідрології та гідрохімії, а у 2002 р. – гідрології та гідроекології. У 1990 р. створена кафедра країнознавства і туризму, а у 1995 р. – кафедра географії України. У 2004 році кафедра геоморфології та палеогеографії перейменована у кафедру землезнавства та геоморфології. З 1988 року кафедра економічної географії називається кафедрою економічної та соціальної географії.

Нині факультет є провідним в Україні навчально-методичним і науковим центром географічної освіти в складі 8 кафедр: географії України (зав. проф. О.Ю. Дмитрук), економічної та соціальної географії

(зав. член-кор. НАПН України, проф. Я.Б. Олійник), фізичної географії і геоecології (зав. член-кор. НАН України, проф. М.Д. Гродзинський), землезнавства та геоморфології (зав. проф. С.Ю. Бортник), країнознавства та туризму (зав. проф. О.О. Любіцева), метеорології та кліматології (зав. проф. С.І. Сніжко), гідрології і гідроекології (зав. проф. В.К. Хільчевський), геодезії і картографії (зав. проф. Л.М. Даценко).

За роки свого існування факультет підготував понад 12000 кваліфікованих спеціалістів, 80 з яких стали докторами, а 300 – кандидатами наук.

Підготовка фахівців здійснюється за новими навчальними планами: бакалаврів, спеціалістів й магістрів – за класичними та новітніми спеціальностями та спеціалізаціями: **спеціальності:** географія, економічна та соціальна географія, природнича географія, географія України, географія рекреації і туризму, конструктивна географія, політична географія та геополітика, туризмознавство, метеорологія, гідрологія, картографія, землеустрій та кадастр, геоморфологія та палеогеографія; **Спеціалізації:** географія (геоморфологія і четвертинна геологія, палеогеографія і палеоекологія, ґрунтознавство і управління земельними ресурсами), економічна та соціальна географія (управління розвитком регіону, розвиток продуктивних сил і регіональна економіка), природнича географія (міжнародне екологічне співробітництво, геоecологія), географія України (географічне краєзнавство, географія України), географія рекреації та туризму (рекреаційне природокористування і екотуризм, географія рекреації та туризму), конструктивна географія (планування ландшафту, конструктивна географія), політична географія та геополітика (політична географія та геополітика, країнознавство та регіональні дослідження), туризмознавство (міжнародний туризм, управління розвитком туризму), метеорологія (екологічна і синоптична метеорологія), гідрологія (гідроекологія)

Навчальний процес ведуть 26 професорів, докторів наук, 70 доцентів, кандидатів наук.

Серед наших викладачів є: 1 член-кореспондент НАН України, 2 члени-кореспонденти НАПН України, 3 Заслужені діячі науки і техніки України, Заслужений працівник народної освіти України, Заслужений професор Київського університету. З метою підвищення науково-практичного рівня викладання факультет залучає до навчального процесу провідних вчених з Інституту природокористування та сталого розвитку НАН України, Інституту географії НАН України, Українського гідрометеорологічного інституту, а також державних службовців з Міністерств та відомств, які читають нові спецкурси.

Для забезпечення, зокрема програм практик факультет використовує чотири постійно діючі навчально-наукові бази університету:

1. Канівський природний заповідник (м. Канів Черкаської області), де всі студенти I курсу проходять нормативну навчальну природничо-географічну практику, що включає геологічну, ґрунтознавчу, гідрологічну, метеорологічну, біогеографічну її види та спеціальну польову експедиційну підготовку, суспільно-географічну практику.

2. Богуславську гідрологічну базу (м. Богуслав Київської області) – на ній проходять гідрометричну практику гідрологи II курсу; геофізичну – метеорологи II курсу; геодезичну – картографи I курсу; топогеодезичну – курсанти та студенти II курсу.

3. Ясінянську навчально-наукову базу в Карпатах (с. Чорна Тиса Рахівського району Закарпатської області) – тут проходить літня комплексна географічна практика географів: ландшафтно-екологічна; геоморфологі-

чна; мікрокліматична та економіко-географічна й зимова для гідрологів.

4. Базу спортивно-оздоровчого табору університету в с. Плуті Обухівського району Київської області (СОТ "Мрія") використовується для проведення нормативної топографо-геодезичної практики студентів I курсу всіх напрямів підготовки (крім картографів).

З метою підготовки спеціалістів в сфері географічної науки та туризму з поглибленим знанням італійської мови і культури географічний факультет в 1999 р. виступив з ініціативою підписання Угоди між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Асоціацією з розвитку італійської мови і культури "ІТАЛЬЯМО".

На географічному факультеті в рамках Угоди набуто наступний позитивний досвід співпраці: в 1999 року введено італійську мову, як другу іноземну для студентів спеціалізацій: менеджмент туризму та країнознавства, і як основну іноземну мову, включено до навчальних планів у 2000 році; набуто досвід співпраці в організації комплексного стажування студентів географічного факультету на базі мовних шкіл Асоціації з розвитку італійської мови і культури та інформаційної підтримки студентів з питань організації стажування в провідних навчальних закладах Італії, участі у наукових з'їздах та конференціях; за сприянням Асоціації розроблено перший методичний посібник з італійської мови для студентів географічного факультету; підготовлено проект міжвузівської програми співпраці з підготовки спеціалістів з поглибленим знанням італійської мови; спільно з Асоціацією проведено два міжнародних науково-практичних семінари з питань мовної підготовки спеціалістів з менеджменту туризму та країнознавства з поглибленим знанням італійської мови; за сприяння Асоціації між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Сієнським університетом для іноземців підписано Угоду про сертифікацію з італійської мови як іноземної; інформаційно-навчальний Центр країнознавства та італійсько-українського співробітництва.

Факультет має 2 науково-дослідні лабораторії: регіональної економіки і політики, ландшафтно-екології та аерокосмічного моніторингу навколишнього середовища та два науково-дослідні сектори: гідроекології та гідрохімії, картографії та геоінформатики, наукові та науково-допоміжні співробітники яких проводять дослідження різних аспектів географічної науки. Виконується держбюджетна тема з раціонального природокористування, в рамках якої виділяються 4 теми: "Комплексний географічний аналіз великого міста". Науковий керівник – завідувач кафедри, доктор географічних наук, професор Бортник С.Ю.; "Суспільно-географічні основи дослідження трансформації системи природокористування в Україні". Науковий керівник – декан, завідувач кафедри, доктор економічних наук, професор, член-кор. НАПН України Олійник; "Аналіз динаміки стоку наносів, трансформації хімічного складу води річок, та синоптично-циркуляційних умов формування катастрофічних паводків". Науковий керівник – завідувач кафедри, доктор географічних наук, професор Хільчевський; "Теоретичні та прикладні картосеміотичні основи моделювання стану навколишнього середовища". Науковий керівник – кандидат географічних наук, професор Молочко А.М.

Основними напрямками наукової діяльності є: розробка проблем в контексті сталого розвитку України, створення перспективних методик (моделей) управління в природокористуванні, екологічний аналіз та розробка заходів з небезпечних проявів природних процесів, розробка і реалізація теоретико-методичних основ суспільно-географічних досліджень, розробка нових карто-

графічних творів з застосуванням ГІС-технологій та дистанційного зондування земної поверхні.

Проведено збір інформації та сформований банк даних гідролого-гідрохімічних характеристик басейну річки Дніпро. Вивчено сучасний стан проблеми в Україні та за кордоном щодо накопичення та утилізації відходів стічних вод очисних споруд біологічного типу, розглянуто загальні еколого-економічні та нормативні засоби діяльності в сфері поводження з відходами.

Проведена оцінка умов та факторів руслоформування гірських річок і проаналізовано умови формування паводків на річках Закарпаття, проведено аналітичний огляд матеріалів з визначення найбільш раціональних способів регулювання стоку води і наносів на гірських річках. Виконана розробка відомчого нормативного документа "Порядок організації та здійснення державного моніторингу вод в системі Держводгоспу України". Проведено обґрунтування заходів з регулювання руслових процесів та якості річкових вод в схему комплексного протипаводкового захисту басейну р. Тиси у Закарпатській області. Дано оцінку сучасного впливу Хмельницької та Рівненської АЕС на водні ресурси річок Горинь та Стир, розроблено прогноз цього впливу.

Запропоновано спосіб оцінки впливу висоти відкритих ландшафтів над рівнем моря на сезонний хід і географічний розподіл гідрометеорологічних характеристик. Виконано розробку напівемпіричної моделі сезонного ходу і географічного розподілу основних характеристик гідрометеорологічного режиму рік України.

Розроблено концептуальні географічні основи регіональної політики України. Виконані дослідження щодо сутності Київського столичного регіону, механізму його формування, структури та особливостей функціонування. Виділено географічні проблеми Київського столичного регіону, обґрунтована система факторів його формування в ринкових умовах. Розроблено теоретико-методологічні основи дослідження особливостей управління регіоном з виділенням етапів прогнозування його розвитку. Встановлено методологічні принципи

дослідження суспільно-географічних основ природокористування в регіоні.

Запропоновано комплексний підхід щодо використання системи загальнонаукових і спеціальних методів дослідження і розроблені методичні основи вивчення регіону. Визначено загальні принципи використання карт у здійсненні екологічної регіональної політики, розглянуто принципи використання ГІС у конкретному регіоні та можливості картографічних ресурсів Інтернет при здійсненні картографування. Обґрунтовано геодезичний моніторинг як основу побудови регіональних систем з метою дослідження екологічного стану території стосовно тектонічних рухів та інших динамічних зсувів.

На факультеті працює 3 спеціалізовані вчені ради по захисту докторських дисертацій – спеціальності: 11.00.02 – економічна та соціальна географія; 11.00.11 – конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів; 11.00.12 – географічна картографія; 11.00.07 – гідрологія суші, водні ресурси, гідрохімія; 11.00.09 – кліматологія, метеорологія, агрометеорологія; 11.00.01 – фізична географія, геохімія та геофізика ландшафтів, 11.00.04 – геоморфологія та палеогеографія, 20.02.04 – військова географія.

Географічний факультет має постійний науковий та навчальний спілкування із зарубіжними університетами: Ягеллонським (Польща), Дебреценським (Угорщина), Мюнхенським (Німеччина), географічними факультетами університетів США, Великої Британії, Росії, Білорусі, Словаччини, Чехії, Узбекистану, Нідерландів та ін.

Набір в аспірантуру здійснюється за 9-ма спеціальностями. В аспірантурі навчається 80 чол., в т.ч. 49 з відривом, 31 – без відриву від виробництва. За п'ять років захищено 8 докторських і 14 кандидатських дисертацій.

Географічний факультет щорічно готує до друку періодичні фахові видання: 1) "Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Географія"; 2) "Економічна та соціальна географія"; 3) "Часопис картографії"; 4) "Гідрологія, гідрохімія і гідрогеологія"; 5) "Фізична географія та геоморфологія"; 6) "Географія та туризм".

УДК 911.3

О. Гладкий, д-р геогр. наук

ОСНОВНІ ЗАРУБІЖНІ НАУКОВІ ШКОЛИ З РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто основні концепції регіональної економіки зарубіжних учених. Проаналізовано дослідження раних теоретиків розміщення господарства, вчення про промислові кластери, регіональну конкурентоспроможність, інформаційно-комунікаційні моделі та нову економічну географію. Розглянуто сучасні концепції регіональної економіки: Майкла Портера та Майкла Енрайта, Масахито Фуджита та Жана-Франсуа Тисса, Поля Крумана та Ентоні Венайблеса. Висвітлено основні наукові положення концепції "нової економічної географії". Визначено її роль у формуванні і становленні теоретико-методологічних засад регіональної економіки. Розкрито особливості формування конкурентних переваг регіону. Показано їх вплив на формування економічної ефективності господарювання.

Ключові слова: регіональна економіка, теоретичні концепції, наукові школи, зарубіжні учені.

Рассмотрены основные концепции региональной экономики зарубежных ученых. Проанализированы исследования ранних теоретиков размещения хозяйства, учение о промышленных кластерах, региональную конкурентоспособность, информационно-коммуникационные модели и новую экономическую географию. Рассмотрены современные концепции региональной экономики: Майкла Портера и Майкла Энрайта, Масахито Фуджита и Жана-Франсуа Тисса, Поля Крумана и Энтони Венайблеса. Освещены основные научные положения концепции "новой экономической географии". Определена ее роль в формировании и становлении теоретико-методологических основ региональной экономики. Раскрыты особенности формирования конкурентных преимуществ региона. Показано их влияние на формирование экономической эффективности хозяйствования.

Ключевые слова: региональная экономика, теоретические концепции, научные школы, зарубежные ученые.

The main concepts of regional economy in foreign investigations are disclosed. The conceptual role of basic geographical teachings (early location theory, industrial clusters, regional competitiveness, information-communication modelling as well as new economic geography) in development of theoretical-methodological fundamentals of regional economy is investigated. The current scientific concepts of regional economy proposed by M. Porter and M. Enright, M. Fujita and J.-F. Thisse, P. R. Krugman and A. J. Venables are disclosed. "new economic geography" concept is discovered. The role of above mentioned concepts development of the theoretical and methodological foundations of the regional economy is explored. The features of the formation of competitive advantage in the region are investigated. The impact of regional competitiveness on the enterprise's economic efficiency is highlighted.

Keywords: regional economy, theoretical concepts, scientific schools, foreign scientists.

Вступ. Актуальність теми. Розвиток наукових досліджень з регіональної економіки у вітчизняній та зарубіжній географії відбувався під впливом декількох

панівних концептуальних підходів, зумовлених як соціально-історичними так і науково-пізнавальними чинниками. Серед першої групи чинників слід відмітити особ-